

ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЗЕТИ „РАДА” В КОНТЕКСТІ СТУДЕНТСЬКОГО РУХУ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1906-1907 РР.)

У статті досліджено діяльність газети „Рада” в контексті студентського руху за відкриття українських кафедр у Київському університеті в 1906-1907 рр. На прикладі аналізу статей, розміщених у газеті, розкривається позиція її редакційного колективу до проблеми українізації вищої освіти.

На початку ХХ ст. система вищої освіти України, як на той час, була досить розвинена. Однак невдоволення української громадськості викликало те, що викладання у вузах практично не проводилося рідною мовою. У вищих навчальних закладах відсутні були також українські кафедри, на яких би розвивалась національна наука та готувалися кадри для просвітньої діяльності.

У зв'язку з цим серед численних аспектів національного розвитку, які висвітлювала українська преса на своїх сторінках, становище вищої освіти було одним із центральних. Серед видань, які проблеми культурно-просвітнього характеру виділяли як першочергові, була українська щоденна газета „Рада”. Відтак, вивчення вкладу названого видання у підтримку процесу українізації вищої освіти в Україні у 1906-1907 рр. й визначає актуальність обраної теми.

Окремі аспекти діяльності української преси в галузі пропаганди та висвітлення процесів проведення українізації вищої освіти цього періоду досліджували Т.Антонченко [2], І.Зайченко [7], О.Коновець [10], О.Яцина [21] та інші науковці. Однак питання діяльності окремих періодичних видань, таких як газета „Рада”, про підтримку процесів українізації освіти потребує подальшого вивчення. Тому метою даного дослідження є, зокрема, висвітлення боротьби газети „Рада” за українізацію вищої освіти в Україні та за відкриття українських кафедр у Київському університеті у 1906-1907 рр.

У відродженні повноцінної університетської науки особливу надію „Рада” покладала на освічену молодь і, насамперед, на студентство. На перешкоді цим сподіванням стояло те, що українська молодь у своєму навчанні надавала перевагу столичним вузам. Вітчизняні університети нічого не давали їй з науки про рідний край, не мали національного характеру, не кажучи вже про те, що рівень освіти, яку вони давали, був значно нижче, ніж у столичних університетах. Московський центризм відбивався на інтересах науки, забираючи й висмоктуючи з окраїн найкращі наукові сили [20].

Кореспонденти „Ради” були переконані, що відкриття українських народних університетів та повна українізація вищої освіти в Україні зможуть виправити ситуацію на краще. Ці заходи, на думку редакційного колективу газети, могли не лише сконцентрувати українську молодь у себе вдома, але й повернути до України ті наукові сили, які працювали в університетах інших країн. І те, й інше мало велику вагу для культурного розвитку українського народу. Українізація вищої освіти з успіхом могла б покласти початок у справі національного усвідомлення широких народних мас [20].

Розуміючи всі позитивні наслідки таких кроків, кореспондент газети І.Липа у статті „До студентів-українців” обґрунтовував необхідність відкриття у Київському, Харківському та Одеському університетах українських кафедр, які були б спроможними зайнятися якісною підготовкою національно свідомої інтелігенції [11]. Продовжуючи цю тему в іншій своїй статті, яка мала назву „Про народний університет”, він звернувся із закликом до всіх свідомих громадян та наукової інтелігенції, що мешкали поза межами України, якнайшвидше повернутись додому, до свого народу та долучитися до народної справи, підтримавши українізацію вітчизняної освіти [12].

З наукового погляду, вага та значення відкриття українських кафедр була досить висока. Все багатство української мови на той час не було достатньо досліджене та систематизоване хоча б так, як російської у словниках Даля та Академії Наук. Недостатньо було вивчено й здобутки українських письменників та усна народна творчість. Історії України, хоч вона й цікавила здавна вчених, теж приділялося мало уваги. Схожа ситуація склалася і з дослідженням українського звичаєвого права, економічних відносин тощо. Тому редакція „Ради” відзначала, що поява українських кафедр при університетах дасть можливість здійснити вагомий внесок у розвиток не лише слов'янської, але й світової науки [19].

Порушене питання викликало обмін думок серед тих, хто співчував українському

національному руху та не був байдужим до нього. У жовтні 1906 року на сторінках „Ради” було опубліковано листа М.Шемета, студента Київського університету. У ньому автор виклав деякі роздуми щодо мовного питання. Надзвичайно велике значення тут надавалося інтелігенції та університетам як ключовим факторам, від яких залежав розвиток української мови. У разі зречення українською інтелігенцією рідної мови, між нею і народом могла б пролягти надзвичайно глибока прірва. Націоналізація ж університету могла допомогти у подоланні цього розриву [13].

За словами М.Шемета, університети перші повинні були стати на захист прав поневоленого українського народу, адаптувавши навчання до його потреб. Іншими словами, лист містив заклик до студентства всіма силами домагатися українізації вітчизняних університетів, насамперед Київського університету.

Таким чином, публікації, розміщені на сторінках видання, сприяли формуванню в суспільстві думки про необхідність створення української вищої освіти та запровадження викладання у вищих навчальних закладах українською мовою.

Невдовзі з’явилася можливість втілити ці міркування у практичних справах. У жовтні 1906 року питання з відкриттям українських кафедр з історії, української літератури, мови та етнографії було порушене студентами Харківського університету. Однак керівництвом вузу цю справу було відкладено на невизначений час. Офіційним приводом до цього стала недостатність засобів для її втілення: не вистачало „матеріальних засобів та потрібних для того в межах університету сил”.

У зв’язку з цим відома українська поетеса і педагог Х.Алчевська у статті „Жадоба освіти” писала, що народ України щорічно сплачує 200-300 млн. податків, тому у фінансово-економічному плані він має всі підстави вимагати від уряду відкриття українських кафедр у вузах, які знаходяться на території України. При цьому авторка акцентувала увагу на те, що вагому допомогу цій справі могли надати М.Грушевський, В.Антонович та інші видатні українські вчені та діячі культури [1].

У процесі руху за відкриття українських кафедр особливо активну участь взяли студенти Київського університету. У жовтні 1906 року на своєму зібранні вони прийняли ухвалу про вимогу відкриття в університеті чотирьох українських кафедр: трьох на історико-філологічному факультеті (української мови, історії української літератури, історії України) та однієї на юридичному (історії українського права). Для тих, хто не розумів

української мови, пропонувався паралельний виклад російською мовою. Поряд з тим, у резолюції зібрання, яку підписали понад тисяча студентів, було вказано, що дані вимоги не є остаточними. Кінцевою ж метою домагань студентів було проголошення українізації всієї освіти в Україні та панування української мови на всіх рівнях навчання.

Таким чином, у резолюції було порушено питання про розвиток усієї освітньої системи, починаючи від початкової школи і закінчуючи вищою освітою. При цьому в ухвалі підкреслювалося, що освіта повинна була будуватись таким чином, щоб нею могли користуватися широкі народні маси.

Головою студентського зібрання, на якому було проголошено дану резолюцію, став Д.Дорошенко, який у той час був співробітником „Ради”. Восени 1906 р. він записався на історико-філологічний факультет Київського університету і брав активну участь в житті української студентської громади. У „Раді” було опубліковано його статтю „Ще в справі українських кафедр”. Ця праця, на відміну від попередніх, привертала увагу суспільства до практичного боку справи відкриття українських кафедр. Практичний бік цього питання полягав у пошуку наукових сил та тих кадрів, які б взялися за читання лекцій з українознавства. У статті говорилося й про те, що до цього слід залучити молодих учених, які ще не мають наукових ступенів, але знають українську мову, літературу, історію [5].

У вступній редакційній статті „Черга за громадянством”, яка з’явилася на сторінках „Ради” у жовтні 1906 року, висловлювалась надія редакційного колективу на те, що на постанову київських студентів відгукнуться й студенти інших вищих шкіл України та Росії в цілому. Адже, як зазначалося тут, багато української молоді, цілком свідомої національно, навчалася у вищих навчальних закладах Петербургу, в московському, юр’євському, варшавському університетах тощо.

Однак бажання самого студентства було замало. Треба було, щоб українських студентів у їх домаганнях підтримало все суспільство, щоб справа українських кафедр стала справою цілого народу. „Рада” звернулася до всього громадянства із пропозицією прилюдно виступити з цього приводу на сторінках української й російської преси, вияснити цю справу як з теоретичного, так і з практичного боків [20].

Заклики редакційного колективу газети знайшли широку підтримку в середовищі українського суспільства. Через кілька днів після того, як на сторінках „Ради” було подано

інформацію про студентське зібрання та його результати, до редакції видання надійшов лист від однієї з нижчих сільськогосподарських шкіл, підписаний кількома десятками учнів. Через деякий час такі листи на адресу редакції газети почали надходити щодня. У них стояли десятки й сотні підписів на знак солідарності із заявою київських студентів.

Переважна кількість листів була отримана від учнів чоловічих та жіночих гімназій, духовних семінарій, учительських інститутів, сільськогосподарських та інших навчальних закладів. Однак були листи й від мешканців міст, від робітників майстерень, залізниць, від кравців, військовослужбовців, сільських учителів, вчителів церковнопарафіяльних шкіл, звичайних селян та сільської молоді. Висловили свою солідарність з київськими студентами і громадські організації.

На адресу редакції надходили листи практично зі всіх регіонів України. Були листи й від українців з Буковини, Варшави, Відня, Казані, Дорпату (Юр'єва), Ростова-на-Дону, Таганрогу тощо. Редакція „Ради” отримала навіть лист з Риму від українських студентів-богословів, у якому було 11 підписів на підтримку київських студентів [14].

Подібні листи з різних регіонів України та багатьох інших міст Російської імперії надходили щоденно до редакції газети починаючи з жовтня 1906 і до початку 1907 року. За кілька місяців число зібраних „Радою” підписів перевищило 10 000. Д.Дорошенко назвав це справжнім плебісцитом, який популяризував справу відкриття українських кафедр і надавав неабияку моральну підтримку студентській громаді Київського університету, що сприяло значному зростанню кількості її членів [4, с.91].

У багатьох із отриманих листів громадянство не обмежувалося вимогами відкриття лише кількох українських кафедр у Київському університеті. У більшості з них простежується вимога повної націоналізації школи в Україні – як вищої, так і середньої, й нижчої.

„Рада” ознайомила своїх читачів також зі змістом заяви українських студентів, яку вони подали ректорові Київського університету на розгляд професорської ради у листопаді 1906 р. Цей документ містив офіційні вимоги студентства відкрити українські кафедри при університеті. Під заявою містилися підписи 1430 студентів [8]. Однак ректор Київського університету у відповідь на дії студентів заявив, що їх вимоги навряд чи можуть бути виконані. І причиною була не відсутність наукових сил, котрі володіли б у достатній мірі українською мовою, а те, що „Київський університет є державною інституцією

і у ньому мусить панувати лише одна мова – мова державна” [3].

Однак „Рада”, незважаючи на неприхильні заяви представників офіційно-урядової науки, продовжувала закликати українське суспільство домагатись повної українізації освіти в Україні і насамперед заснування українознавчих кафедр у вузах.

С.Петлюра у статті „Київські професори і домагання українських кафедр”, яка була вміщена в одному з січневих номерів „Ради” за 1907 рік, засуджуючи рішення керівництва Київського університету, відзначив, що за вимогами студентів, які були відхилені, стояв увесь український народ [17]. Підтверджує цю думку те, що на адресу редакції газети почала надходити велика кількість листів від її читачів, у яких виражалось обурення громадянства рішенням університетського керівництва.

У низці інших публікацій зверталась увага на те, що ідея українізації освіти, у тому числі й читання українською мовою лекцій у вузах, розвивалася б набагато краще, якби до цієї справи долучилися українські товариства, які мали за головну мету своєї діяльності поширення в масах національно-патріотичних ідей. Маючи у своїх руках значну організаційну та матеріальну основу, вони могли б поставити цю справу на більш міцний ґрунт. Як зазначалося у статті „Перший початок”, з усіх українських культурно-просвітніх товариств з цим завданням могли б найбільш успішно справитися „Просвіти”. Організувавши систематичні лекції з різних питань українознавства, „Просвіти” могли б цим самим покласти початок народним українським університетам, про які не раз говорилося на сторінках „Ради” [19].

Таким чином, питання українізації навчання в Київському університеті стало справою загальнонаціональної ваги. Як відзначалося в одній з редакційних статей „Ради” під назвою „Громадянство і українські кафедри”, питання українських кафедр та української школи стало вихідною точкою широкого національного руху [3]. І хоча офіційно вимоги студентства Київського університету були відхилені, деякі курси по українознавству, щоправда, російською мовою, все ж таки почали читатися. Для прикладу, в жовтні 1907 р. у Харківському університеті професор М.Сумцов приступив до викладання курсу історії мало-російської словесності, а професор Д.Багалій розпочав читання курсу історії України.

Таким чином, як видно з прикладу діяльності газети „Рада”, українська преса не лише висвітлювала події, пов'язані з українізацією вищої освіти в Україні, але й проводила активну

пропагандистську роботу, спрямовану на залучення якомога ширших народних мас до участі в цьому русі, сприяючи його перетворенню в рух загальнонаціонального масштабу.

Українізація освіти мала стати початком широкого й глибокого національного розвитку України й редакція газети повністю стояла на боці її прихильників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алчевська Х. Жадоба освіти // Рада. – 1906. – 31 жовт.
2. Антонченко Т. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905-1914 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 15 с.
3. Громадянство і українські кафедри // Рада. – 1906. – 8 груд.
4. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901-1914 роки). – Вінніпег, 1949. – 167 с.
5. Дорошенко Д. Ще в справі українських кафедр // Рада. – 1906. – 3 лист.
6. З газет та журналів // Рада. – 1906. – 1 жовт.
7. Зайченко І. Проблеми української школи у пресі (друга половина XIX ст. – поч. XX ст.). – Львів: НАН України, 2002. – 342 с.
8. Заява студентів-українців, подана ректорові Київського університету // Рада. – 1906. – 28 лист.
9. Зібрання студентів українців Київського університету // Рада. – 1906. – 19 жовт.
10. Коновець О.Ф. Просвітний рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.). – Київ: Хрещатик, 1992. – 120 с.
11. Липа І. До студентів-українців // Рада. – 1906. – 3 жовт.
12. Липа І. Про народний університет // Рада. – 1906. – 24 жовт.
13. Лист до редакції // Рада. – 1906. – 18 жовт.
14. Листи до редакції // Рада. – 1906. – 12 груд.
15. Напередодні скасування // Рада. – 1906. – 26 верес.
16. Перший початок // Рада. – 1906. – 28 лист.
17. Петлюра С. Київські професори і домагання українських кафедр // Рада. – 1907. – 11 січ.
18. Про український народний університет // Рада. – 1906. – 15 жовт.
19. Українські кафедри в Києві // Рада. – 1906. – 19 жовт.
20. Черга за громадянством // Рада. – 1906. – 31 жовт.
21. Яшина О. Національно-культурний рух 1907-1914 років і українська преса: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.

The article reviews the activity of newspaper „Rada” („The Council”) in the context of students’ movement for opening Ukrainian sections (departments) in Kyiv University in 1906-1907. Analysis of the articles published by this newspaper reveals the attitude of its editorial board towards the problem of propagation of Ukrainian language in higher school.

© **Тетяна Горбань**
(Київ)

ПУБЛІЦИСТИКА М. ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ „УКРАїнСКОГО ВЕСТНИКА” (ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ)

На прикладах публіцистичної спадщини М. Грушевського простежується зміна пріоритетів в українській суспільно-політичній думці щодо принципів і завдань національного самовизначення в умовах демократизації російського суспільства, обумовленої революцією 1905-1907 рр.

Історики стверджують, що вже нараховується понад 2 тис. публікацій, які тією чи іншою мірою висвітлюють творчу спадщину М.С.Грушевського, його життєвий шлях, громадсько-політичну діяльність. Здавалось би, що нового можуть дати подальші публікації? Відповідь бачиться в наступному. По-перше, кожний новий крок, тим паче поворот в суспільно-політичному житті сучасної України спонукає ще і ще звертатися до

уроків історії, до теоретичної спадщини видатних представників української політичної думки, в перших рядах яких знаходиться і постать М.Грушевського. По-друге, варто прислухатися до поради, яка відображає сучасні тенденції європейської історіографії: „не порушуючи широкі контури, які не потребують перегляду”, „копати вглиб на вузькій ділянці... щоб знати дедалі більше про дедалі менше” [9, с.17, 19].